

A területi egyenlőtlenségek és a fejlődés kapcsolata

Kanbur, R.–Venables, A. J. (szerk.): Spatial Inequality and Development. Oxford University Press, New York, 2005, 412 oldal

Ravi Kanbur és *Anthony J. Venables* által szerkesztett tanulmánykötet* a területi egyenlőtlenségek és a fejlődés kapcsolatát vizsgálja, miközben a fejlődés-gazdaságtan és az új gazdaságföldrajz szemléletmódját integrálja. Bár ez utóbbi két irányzat inkább csak a határán húzódik a közgazdaságtani főáramnak, mégis a kötet két szempontból is megfelelhet a *mainstream* közgazdászok ízlésének. Egyrészt a közgazdaságtani gondolkodás középpontjában álló kérdést taglal, amennyiben a gazdasági növekedés és az egyenlőtlenségek kapcsolatát, alakulását elemzi. Másrészt a tanulmányok nemcsak erős statisztikai háttérre támaszkodnak, hanem módszertani eszköztárakat formális modellek és ökonometriai elemzések is alkotják.

A legtöbb fejlődő és átalakuló országban növekvő trendet mutatnak a területi és regionális egyenlőtlenségek mind a gazdasági tevékenységek, mind a jövedelmek, mind pedig a szociális/társadalmi indikátorok tükrében. Ennek következtében nem meglepő, hogy az elmúlt években a politikusok és a közgazdászok körében fokozódott az érdeklődés a növekvő egyenlőtlenségek, valamint azok térbeli dimenziója iránt. Az egyenlőtlenségek növekedése a gazdasági növekedésnek természetes kísérőjelensége, vitatott azonban, hogy az állandó vagy átmeneti jellegű-e, illetve milyen hatása van ebben a tekintetben a gazdasági nyitásnak és a globalizációnak.

A szerkesztőpáros a bevezető tanulmányban rámutat, hogy az említett fontos politikai és társadalmi kérdések mellett az elmúlt évtizedekben hiányozott a szisztematikus dokumentáció a területi, regionális egyenlőtlenségek alakulásáról, ami nélkül a belső területi egyenlőtlenségeket nem lehet megérteni. Ennek következtében a politikai viták elemzési vákuumban zajlanak, amelynek enyhítését célozza e kötet.

A bevezető tanulmány öt fontos kérdéssel indul. 1. Mit is értünk pontosan területi egyenlőtlenségen? 2. Melyek a meghatározó tényezők? 3. Hogyan változtak a területi egyenlőtlenségek az idő folyamán? 4. Mi a területi egyenlőtlenségek jelentősége? 5. Mi legyen – ha egyáltalán szükséges – a politikai válasz a területi egyenlőtlenségekre? Mielőtt a feltett kérdésekre adott válaszokkal foglalkoznánk, áttekintjük a kötet főbb elemzési területeit.

Az első részben az egyenlőtlenségek mérhetőségével kapcsolatos problémakört járják körül az írások. *Bettina Aten* és *Alan Heston* a regionális árkülönbségek figyelembevételét hangsúlyozza. A szerzők által kidolgozott módszer lehetővé teszi mind a fejlett, mind a fejlődő országokban a regionális vásárló-erőparitáson alapuló felméréseket az egyenlőtlenségek összehasonlítására. A következő tanulmányban *Chris Elbers és szerzőtársai* (*Chris Elbers, Peter Lanjouw, Johan Mistiaen, Berk Özler, Ken Simler*) az adatok elérhetőségének kérdését állítják a középpontba. Az interperszonális egyenlőtlenségek és a szegénység megfelelő méréséhez háztartási szintű adatokra van szükség. A háztartási felmérések azonban nem kellően nagy reprezentatív mintára készülnek, így nem szolgál-

* A 25 országra kiterjedő kutatás A World Institute for Development Economics Research of the United Nations University (UNU/WIDER) zajlott.

hatnak a regionális vagy szubregionális aggregátumok leírására. A tanulmány szerzői a népszámlálás és a háztartási felmérések adatainak a kombinálásával oldják fel a konfliktust. A kidolgozott modellt Ecuador, Madagaszkár és Mozambik példájára alkalmazzák, és a nemzeti egyenlőtlenségeket területi egységek közötti és egységeken belüli egyenlőtlenségekre osztják fel. A legfőbb következtetésük egybeesik az általános egyenlőtlenségek dekompozíciójával foglalkozó irodaloméval: még nagyon kis területi egységek esetében is magas (75 százalék feletti) marad a csoporton belüli egyenlőtlenség mértéke. Tehát a területi egységek közötti eltérések kevesebb mint 25 százalékban járulnak hozzá az interperszonális egyenlőtlenségekhez. Ennek ellenére a könyv végére érve látni fogjuk, hogy ez nem jelenti azt, hogy a regionális különbségek csökkentése nem érdemel politikai figyelmet. Végül a könyv első részében érintett másik fontos téma a mérhetőség szempontjából nézi a demográfiai és gazdasági tényezők hatását az egy főre jutó jövedelemre, vagy ahogy a szerzők fogalmazzák: céljuk a konvergencia fekete dobozának felnyitása. *Carlos Azzoni és szerzőtársai (Carlos Azzoni, Naercio Menezes-Filho, Tatiane Menezes)* a brazil régiók példáján megmutatják, hogy a regionális konvergencia az egyes korosztályok tagjai között gyorsabb, mint az egész népességre nézve.

A kötet második részének középpontjában gazdaságföldrajzi kérdések állnak. *Javier Escobal és Maximo Torero* Peru esetében vizsgálja a háztartások jólétének térbeli eltéréseit, illetve azok okait. Megállapításaik szerint a magánvagyon és a közjavak egyenlőtlen elosztása a meghatározó, nem pedig hagyományos földrajzi tényezők (mint a klíma, a magasság). De a háttérben továbbra is érvényes marad a kérdés, hogy mi áll az infrastruktúra egyenlőtlen térbeli eloszlása, illetve a gazdasági tevékenységek térbeli sűrűsödése mögött.

Napjaink elméleti irodalmában a telephely-választási és agglomerációs hatások mint a gazdasági tevékenységek és a jövedelmek földrajzi koncentrációjának irányába ható erők kerültek előtérbe. Ugyanakkor az empirikus vizsgálatok lemaradtak az elméleti munkák mögött. Ezt próbálja pótolni a könyv két tanulmánya. Elsőként *Donald R. Davis* és *David E. Weinstein* a régió méretének a regionális termelékenységre való hatását kutatják negyven japán régió mintáján. Újdonság ebben a vizsgálatban, hogy a szomszédos régiók egymásra hatásait (*spillover*) is figyelembe veszik. A kutatás eredményei szerint egy régió méretének megkétszerezése 3,5 százalékos termelékenységnövekedéshez vezetne, de a szomszédos régiók tulajdonságai is hatnak. Ugyanakkor a japán gazdasági tevékenységek egyenlőtlen térbeli eloszlása is hozzájárul a magasabb termelékenységhez. Abban a képzeletbeli helyzetben, amelyben a gazdasági tevékenységek egyenletesen oszlanának el a japán régiók között, a termelékenység 5 százalékkal alacsonyabb szinten lenne.

Martin Ravallion a kínai háztartások adatai alapján vizsgálja a földrajzi externáliák szerepét. A lokális szintű tényezők szignifikánsan hatnak a fogyasztás növekedésére. A háttérben álló magyarázat szerint a lokális gazdasági tevékenységek befolyásolják a humán tőke és a helyi infrastruktúra megtérülését, ami visszahat a háztartások fogyasztására.

A könyv harmadik része a regionális kapcsolat szerepét emeli ki a nemzeti gazdasági növekedés és a mikroszintű szegénység csökkentése között. *Jed Friedman* indonéziai adatokat elemző tanulmányában megállapítja, hogy a vidéki szegénység csökkentésére nagyobb hatással van a gazdasági növekedés a központi telephelyek közelében, mint azoktól távol fekvő régiókban. Ennek oka a már említett infrastruktúra (közlekedési és egyéb hálózatok kiépültsége, földrajzi eloszlása). *Luc Christiansen és szerzőtársai (Luc Christiaensen, Lionel Demery, Stefano Paternostro)* nyolc afrikai ország adatait felhasználva Friedmanhoz hasonló eredményre jutnak: a gazdasági növekedés kapcsolatban van a szegénység csökkentésével, de a korreláció sokkal erősebb a gazdasági központok közelében, illetve függ az infrastrukturális ellátottságtól.

A területi egyenlőtlenségek és a gazdasági nyitás kapcsolatára keresi a választ *Andrés Rodríguez-Pose* és *Javier Sánchez-Reaza* az ebben a témában akár klasszikusnak is tekinthető mexikói példán. A tendenciák egyértelműen a gazdasági nyitás következtében kialakuló nagyobb regionális egyenlőtlenségek és a polarizáció irányába mutatnak.

A következőkben *Songhua Lin* Kína példáján, míg *Dirk Willem te Velde* és *Oliver Morrissey* afrikai példákon vizsgálja a béregyenlőtlenségek területi mintázatát. Kína esetében a part menti régiókban a régiók közötti bérkülönbségek 25 százalékát, a szárazföldi területeken 15 százalékát magyarázza a piac és a beszállítók könnyű elérése. Ha figyelembe vesszük a kínai régiók nagyságát, akkor ez a megállapítás párhuzamba állítható a Mexikót elemző tanulmány következtetéseivel: nagyobb kereskedelmi nyitottság nagyobb területi egyenlőtlenségekhez, és életszínvonal-különbségekhez vezet, akkor is, ha az egyébként az összhatékonyt és a gazdasági növekedést is segíti. Őt afrikai országot vizsgálva Velde és Morrissey a fővárosok és egyéb területek közötti bérkülönbségeket vizsgálták, de az általuk talált különbségek lényegesen alacsonyabbak lennének a regionális árkülönbségek figyelembevételére esetén (lásd Aten és Heston tanulmányát a könyv első részében).

Bár csak a könyv utolsó két tanulmánya foglalkozik az átalakuló országokkal, e térség területi egyenlőtlenségeinek alakulása napjaink egyik központi témája. A gyors liberalizáció és gazdasági nyitás a legtöbb esetben növelte az egyenlőtlenségeket és többnyire a szegénységet is. *Michael Förster és szerzőtársai* (*Michael Förster, David Jesuit, Timothy Smeeding*) cseh, lengyel, magyar és orosz példákon mutatják be, hogy a főváros és az ahhoz szorosan kapcsolódó régiók a nyertesek az általánosan bekövetkező gazdasági növekedésnek, míg az átalakulás folyamatából kimaradó régiók lemaradtak. A megfigyelt átalakuló országokban tehát nőttek a különbségek a városi és vidéki térségek között. Végül *Ruslan Yemtsov* tanulmánya az orosz régiók közötti egyenlőtlenségről, illetve annak az interperszonális egyenlőtlenséghez való hozzájárulásáról, a könyv elején található *Elbers és szerzőtársai* tanulmányát idézi. Az orosz esetben a régiók közötti egyenlőtlenség 33 százalék, valamivel magasabb, mint az afrikai és latin-amerikai példák esetében volt, és növekvő trendet mutat. A jövőre kivetítve az eredményeket, az oroszországi szegények néhány régióban való koncentrálódása várható (ez viszont párhuzamba állítható a perui esettel).

Vegyük ezek után szemügyre a bevezetőben feltett öt kérdést a válaszok tükrében!

1. Mit is értenek a kötet szerzői a területi egyenlőtlenségen? Az uralkodó nézet szerint az interperszonális egyenlőtlenséget – azaz az egyének közötti eltéréseket a jóléti dimenziók mentén (például jövedelem, fogyasztás, oktatás, egészség stb.). E szerint a megközelítés szerint az egyéni szintről kell kiindulni, és az egyének közötti eltéréseket területek között kell vizsgálni. Ezek után egymást kölcsönösen kizáró, ugyanakkor az adott területet hiánytalanul lefedő egységeket kell meghatározni, amelyeket az egy főre jutó jövedelem és a népességből való részesedés jellemez.

2. Melyek a területi egyenlőtlenség meghatározó tényezői? Ha minden gazdasági tevékenység egy „jellegtelen síkon” zajlana (homogén térben), és a gazdasági tevékenységek a standard neoklasszikus jellemzőkkel rendelkeznének, akkor a gazdasági tevékenységek egyenlően oszlanának el a térben: az egyenlőtlenségnek nem lenne térbeli dimenziója. De a valós világ nem ilyen. Vannak valós földrajzi tényezők, amelyek befolyásolják a gazdasági tevékenységek eloszlását és a jóléti egyenlőtlenségeket. Ez a kötet mégis azt támasztja alá, hogy nem a természeti tényezők földrajzi eloszlása a legfontosabb a fejlődés szempontjából, hanem más tényezők, mint az infrastruktúra, közszolgáltatások földrajzi elhelyezkedése, eloszlása. A térbeli egyenlőtlenségek mögött álló más fontos tényezők közül a kötetben a szerzők a lokalizációs és agglomerációs externáliákat emelték ki.

3. Hogyan változtak a területi egyenlőtlenségek az elmúlt két évtizedben? A kötet tanulmányai – amelyek a kereskedelmi és tőkepiaci nyitás/nyitottság következményeit vizsgálták – szerint a területi egyenlőtlenségek növekedtek, és még ha ezek általánosan növekedéshez és a szegénység csökkenéséhez is vezettek, ez területileg nem kiegyenlítően ment végbe, és a növekedés előnyei nem oszlottak el egyenletesen. A területi egyenlőtlenségek nőttek mind a fejlődő, mind az átalakuló országokban. Számos nyitott kérdés marad azonban, és ezek közül az egyik legfontosabb, hogy átmeneti jellegű-e ez az egyenlőtlenség növekedése, és – ha igen – mennyi időbe telik a növekedés széles körűvé válása? Néhány empirikus kutatás szerint az egyenlőtlenségek növekedése eleinte nő, majd csökkenő tendenciát mutat, de további kutatást igényel e folyamat vizsgálata, a hajtóerők meghatározása.

4. Mi a területi egyenlőtlenségek jelentősége? A területi egyenlőtlenségek mindössze harmadáért felelősek az összegyenlőtlenségnek, és annak egy része is inkább átmeneti, mint állandó jellegű. Ebből az következhetne, hogy ha az interperszonális egyenlőtlenségek csökkentése a cél, akkor a politikának a területi egységeken belüli egyenlőtlenségekre kellene koncentrálnia. Ez már átvezet az utolsó feltett kérdéshez:

5. Mi legyen, ha egyáltalán szükséges, a politikai válasz a területi egyenlőtlenségekre? A regionális különbségek politikai figyelmet érdemelnek. Az igazi kérdés inkább az, hogy milyen politikai eszközök vannak a térségi egyenlőtlenségek csökkentéséhez, és mi azok költség–haszon rátája. Továbbá előfordulhat, hogy a területi egyenlőtlenségek etnikai, vallási vagy politikai megoszlásokkal párhuzamosan jelentkeznek, ami a társadalmi, politikai stabilitást is veszélyeztetheti, és így mindenképpen politikai beavatkozást igényel. A méltányossági érvek mellett a területi egyenlőtlenségek reáljövedelmi veszteségeket is okozhatnak. A telephely-választási döntések különösen agglomerációs erők jelenlétében többszörös piaci kudarcokkal járhatnak. Ezek a piaci kudarcok a jövedelmek csökkenéséhez, és a növekedés akadályozásához vezethetnek.

A könyv az infrastruktúrák és közszolgáltatások egyenletesebb és méltányosabb területi eloszlását célzó politikai beavatkozásokat javasolja, de a hasznok és költségek előzetes mérlegelése mellett. Ez utóbbi a hatások és költségek számszerűsítését igényli, ami a további kutatási feladat, a területi egyenlőtlenségek tényezőinek és mechanizmusainak jobb megértése mellett. Láthattuk, hogy az infrastruktúra elérhetősége a háztartások jólétét befolyásoló egyik alapvető tényező. A migrációt és az infrastruktúra eloszlását érintő politikai döntések komplex vizsgálatokat igényelnek, és különösen élesen jelentkezik ez a kérdés a fejlődő és átalakuló gazdaságok nagyvárosai tekintetében.

Ricz Judit